

**TÜRK SİYASETİNDE İŞ DÜNYASI VE
DEVLET**

Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

Dr. Fatma Eylem ÇOBAN

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

**Türk Siyasetinde İş Dünyası ve Devlet:
Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)**

Yazar: Dr. Fatma Eylem Çoban

Editör: M. Çağlar Karuç

Grafik Tasarım ve Dizgi: İrem Nur ACAR

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

Nisan 2026, Ankara

ISBN No: 978-625-6586-51-2

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Baskı: Vadi Grafik Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi 1420. Cd. No: 58

Ostim Yenimahalle/Ankara

Sertifika No: 47479

Dağıtım: Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Instagram: kitabevisiyasal

X: kitabevisiyasal

TÜRK SİYASETİNDE İŞ DÜNYASI VE DEVLET

Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

İÇİNDEKİLER

ÖZGEÇMİŞ	10
KISALTMALAR	11
ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ	15

İŞ ADAMININ NİTELİĞİ VE HÜKÜMET KARŞISINDAKİ KONUMU	15
1. İş Adamının Tanımı ve Niteliği.....	15
1.1. İş Adamının Tanımı	15
1.2. İş Adamının Niteliği	16
2. İş Adamının Artan Gücü.....	18
3. İş Adamının Hükümetler Karşısındaki Konumu.....	22

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE İŞ ADAMLARININ YAPILANMA SÜRECİ, DEVLET VE SİYASİ İKTİDARLAR İLE İLİŞKİLERİ.....	25
1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Döneminde İş Adamı-Hükümet İlişkileri	25
1.1.1. Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Yapılanma ve İş Adamlarının Bu Yapılanmadaki Yeri	25
1.1.2. Osmanlı Devleti'nde İş Adamı Algısı ve İş Adamı-Hükümet İlişkisi.....	33
1.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İş Adamı - Hükümet İlişkileri	34
1.2.1. II. Meşrutiyet Dönemi Ekonomi Anlayışı, Sanayi ve Ticaret Alanındaki Çalışmalar	34
1.2.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ekonomi Anlayışı	34
1.2.1.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sanayi ve Ticaret Alanında Çalışmaları	37
1.2.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Özel Teşebbüsle İlişkisi.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. CUMHURİYET HALK FIRKASI DÖNEMİ İKTİSADÎ HAMLELERİ VE İŞ ADAMLARI İLE İLİŞKİLER	43
2.1. Cumhuriyetin Devraldıkları	43
2.2. Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Uygulanan İktisat Politikaları	47
2.2.1. İzmir İktisat Kongresi'yle Belirlenen İktisat Politikaları ve İş Adamlarına Verilen Mesajlar	48
2.2.2. Bankalar ve İş Adamları	52

2.2.3. Demiryolları Politikası ve İş Adamlarına Etkisi	57
2.2.4. Yabancı Sermayenin Varlığına Karşı İş Adamlarının ve Hükümetin Tavrı	63
2.2.5. Nüfus Mübadelesinin Türk İş Adamlarına Etkisi.....	65
2.3. Liberal Ekonomi Uygulamaları ve Bu Uygulamaların İş Adamlarına Etkisi	69
2.3.1. Devlet ve Özel Sektör Ortaklığındaki Girişimler, İnhisarlar, Sanayileşme Hamleleri ve İş Adamları	72
2.3.1.1. İstanbul ve İzmir Limanlarının İnhisarı.....	73
2.3.1.2. Reasürans İnhisarı	75
2.3.1.3. Barut ve Patlayıcı Maddeler İnhisarı.....	75
2.3.1.4. Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikası Olayı	78
2.4. Yüce Divan’la Neticelenen, Hükümet ve İş Adamları İlişkileri 82	
2.4.1. Havuz Yavuz Davası (Bahriye Vekili İhsan Eryavuz)	82
2.4.2. Zahire Suistimali Davası	84
2.4.3. Tekel Yolsuzluğu Davası	85
2.5. Teşvik-i Sanayi Kanunu ve İş Adamları	88
2.6. 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye Ekonomisine ve Türk İş Adamlarına Etkisi	90
2.7. Devletçi Ekonomi Uygulamalarının Ekonomiye ve İş Adamlarına Etkisi	93
2.7.1. Devletçi Politikalar ve İş Adamlarının Yaşadığı Örnek Olaylar.....	98
2.7.2. II. Dünya Savaşı Yıllarında Yaşanan Ekonomik Değişimin İş Adamlarına Etkisi.....	103
2.7.3. Varlık Vergisi ve İş Adamları.....	109
2.8. Tek Parti Döneminde Devlet- Parti Bütünleşmesi ve İş Adamlarının Siyasi Rolü.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI, HÜKÜMET VE İŞ ADAMI İLİŞKİLERİ.....	123
3.1. DEMOKRAT PARTİ’NİN MUHALEFET DÖNEMİNDEKİ EKONOMİ ANLAYIŞI VE İŞ ADAMLARI İLE İLİŞKİLERİ.....	123
3.1.1. II. Dünya Savaşı Sonrasında Yaşanılan Siyasi ve Ekonomik Gelişmelerin İş Adamlarına ve Demokrat Parti’nin Kuruluşuna Etkisi.....	123
3.1.1.1.Çok Partili Hayata Geçiş ve İş Adamlarına Etkisi.....	125
3.1.1.2. Uygulanan Ekonomi Politikaları ve İş Adamları.....	134
3.1.2. Demokrat Parti’nin Kuruluş ve Yükselmesinde İş Adamlarının Etkisi.....	136
3.1.3. Demokrat Parti’nin Kuruluş ve Yükselmesinde Etkili Olan Ekonomi Politikaları.....	139

3.2. Demokrat Parti'nin İktidar Dönemindeki Ekonomi

Anlayışı Ve İş Adamları İle İlişkileri..... 141

- 3.2.1. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi..... 141
- 3.2.2. Demokrat Parti Hükümetlerinin Ekonomiye Bakışı ve İş Adamları ile İlişkileri..... 145
- 3.2.2.1. Birinci Seçim Dönemi Ekonomik ve Siyasal Gelişmelerin İş Adamlarına Etkisi (1950–1954) 145
- 3.2.2.1.1. Marshall Yardımları'nın Ekonomiye ve İş Adamlarına Etkisi 147
- 3.2.2.1.2. (TSKB) Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası'nın Kurulması ve Yapılan Sanayi Yatırımlarının Ekonomiye ve İş Adamlarına Etkisi.....151
- 3.2.2.1.3. Demokrat Parti Döneminde KİT'ler, Özelleştirmeler, Anonim Şirketler ve İş Adamlarına Etkisi 156
- 3.2.2.1.4. İmar Faaliyetleri ve İş Adamlarına Etkisi..... 164
- 3.2.2.1.5. Yabancı Sermayenin Varlığına Karşı Hükümetin Tavrı ve İş Adamlarına Etkisi 168
- 3.2.2.1.6. Petrol Kanunu ve İş Adamlarına Etkisi 177
- 3.2.2.2. İkinci Seçim Dönemi Ekonomik ve Siyasal Gelişmelerin İş Adamlarına Etkisi (1954 – 1957)..... 179
- 3.2.2.2.1. Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları'nın İş Adamlarına Etkisi..... 182
- 3.2.2.2.2. Hürriyet Partisi'nin Kurulması 189
- 3.2.2.2.3. Dış Ticaret, Karaborsa, Döviz Sıkıntısı ve İş Adamlarına Etkisi 193
- 3.2.2.3. Üçüncü Seçim Dönemi Ekonomik ve Siyasal Gelişmelerin İş Adamlarına Etkisi (1957–1960) 196
- 3.2.2.3.1. Dört Ağustos Kararlarının Ekonomiye ve İş Adamlarına Etkisi 197
- 3.2.2.3.2. 27 Mayıs Askerî Darbesi'ne Giden Süreçte İş Adamlarının Durumu 199

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEMOKRAT PARTİ'NİN GELİR KAYNAKLARI VE İŞ ADAMLARI İLE İLİŞKİLERİ..... 205

4.1. Demokrat Parti'ye Yapılan Bağış ve Teberrular (1950-1960)... 206

- 4.1.1. Demokrat Parti'ye Yapılan Bağışlarda İş Bankasının Rolü ve İş Adamları 221
- 4.1.2. İş Bankası İştirakleri Tarafından Demokrat Parti'ye Yapılan Yardımlar (Teberrular)..... 238
- 4.1.3. İş Bankası Başvekâlet Hesabı 247

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE YÜKSELEN İŞ ADAMLARI VE İŞ ADAMI HÜKÜMET İLİŞKİLERİNDE ÖRNEK OLAYLAR.....	249
5.1. Demokrat Parti Döneminde Yükselen İş Adamları ve Hükümet ile İlişkileri.....	249
5.1.1. İstanbul Örneğinde Yükselen İş Adamları ve Hükümet ile İlişkileri.....	249
5.1.2. Ankara Örneğinde Yükselen İş Adamları ve Hükümet ile İlişkileri	257
5.1.3. İzmir Örneğinde Yükselen İş Adamları ve Hükümet ile İlişkileri.....	260
5.1.4. Adana Örneğinde Yükselen İş Adamları ve Hükümet ile İlişkileri.....	266
5.2. Demokrat Parti Döneminde Hükümetlerin İş Adamları ile İlişkilerinde Yolsuzluğa Varan Örnek Olaylar, Kredi Suistimalleri. 273	273
5.2.1. Çiftkur ve Hilal Şirketleri Örnek Olayı.....	273
5.2.2. Viynlex Şirketi Örnek Olayı.....	274
5.2.3. Haşim Mardin Örnek Olayı.....	278
5.2.4. İpar Transport Örnek Olayı	279
5.2.5. ALKA-KROMİT Şirketleri Örnek Olayı	279
5.2.6. Suni Elyaf Anonim Şirketi Örnek Olayı	282
5.2.7. SEKA Örnek Olayı	282
5.2.8. Banka-Kredi-İş Adamı Bağlantılı Örnek Olaylar	288
SONUÇ	293
KAYNAKÇA.....	303
EKLER	331
DİZİN	349

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: İstanbul Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası'nda Hisse Senetlerini Kota Ettiren Yabancı Şirketler Listesi.....	31
Tablo 2: 1921 Yılı Anadolu'daki Sanayi Tesisleri.....	46
Tablo 3: 1923-1932 Yılları arasında Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan Faydalanan Fabrika Sayıları.....	89
Tablo 4: Gayrimenkulleri Satın Alan Gruplar	116
Tablo 5: Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının Müşterekleri ve Payları	152
Tablo 6: Yardım Komitesine Bağışta Bulunan İş Adamları	186
Tablo 7: 1954, 1955, 1956 ve 1957 Yıllarında İş Adamlarının DP'ye Yaptığı Yardımlar	208
Tablo 8: Demokrat Parti Alt Kademelerine Yapılan Bağışlar	219
Tablo 9: İş Bankası Genel Müdür Yardımcısı Halis Kaynar'a Verilen 1960 Senesinde, Demokrat Parti Adına Hangi İş Adamından Ne Kadar Para Topladığını Gösteren Liste	223
Tablo 10: İş Bankası Genel Müdür Yardımcısı Nihat Tunç'un 1960 Senesinde Demokrat Parti Adına Hangi İş Adamından Ne Kadar Para Topladığını Gösteren Liste	224
Tablo 11: 1960 Yılı İş Bankası'ndaki 5187 No.lu Hesaba Para Yatıran İş Adamı-Şirketler	229
Tablo 12: Türkiye İş Bankası'ndaki 4146 No.lu Demokrat Parti Genel Kurulu Hesabı'na Yapılan Bağışlar.....	234
Tablo 13: İş Bankası İştiraklerinin Demokrat Parti'ye Yaptığı Yardım ve Teberrüler	239
Tablo 14: Çukurova Elektrik Şirketi'nin Ortakları	268
Tablo 15: DP Adana İl İdare Kurulu Gelir ve Gider Cetveli Kayıtlarına Göre Partiye, İş Adamı ve Müesseseler Tarafından Yapılan Yardımlar	270
Tablo 16: Adana Vilayetindeki Müessese ve İş Adamlarından Banka Vasıtasıyla Demokrat Parti Genel Merkezine ve Başka Vilayet İl Merkezine Gönderilen Paraların Miktarını Gösteren Tablo	271

ÖZGEÇMİŞ

Fatma Eylem Çoban 27 Ekim 1978 tarihinde, Aydın Karacasu'da dünyaya geldi. Aydın'ın Nazilli ilçesinde ortaöğretim hayatını tamamladıktan sonra, 2 yıl Ankara Adalet Yüksek Okulu'nda eğitim gördü. Tarihe olan ilgisi nedeniyle tekrar öğrencilik hayatına başlayan Çoban, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Bölümü'nü bitirip yine aynı üniversitede Tarih Eğitimi'nde yüksek lisansını yaptı. Doktora eğitimini 9 Eylül Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde tamamladıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerdeki öğretmenlik görevini bırakıp üniversiteye geçiş yaptı. Hâlen Ankara Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

KISALTMALAR

A.g.e.:	Adı Geçen Eser
A.g.a.:	Adı Geçen Arşiv
A.g.m.:	Adı Geçen Makale
A.g.t :	Adı Geçen Tez
AŞ.:	Anonim Şirket
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Bkz.:	Bakınız
b.:	Basım
b.y.y.:	Basım Yeri Yok
b.t.y.:	Basım Tarihi Yok
C.:	Cilt
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.:	Çeviren
DP:	Demokrat Parti
Ed.:	Editör
Haz.:	Hazırlayan
HP:	Hürriyet Partisi
MP:	Millet Partisi
S:	Sayı
KİT:	Kamu İktisadi Teşekkülü

TBMM ZC:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM TD:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TKB:	Türkiye Kalkınma Bankası
TSKB:	Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası
AÜSBF:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
YKY:	Yapı Kredi Yayınları
Ltd.:	Limited Şirketi
SBF:	Sosyal Bilimler Fakültesi
T.A.Ş:	Türk Anonim Şirketi
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AŞ:	Anonim Şirketi
GSMH:	Gayri Safi Millî Hasıla
BCA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
İTO:	İstanbul Ticaret Odası
AİİTE:	Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü
TTK:	Türk Tarih Kurumu
DEÜ:	Dokuz Eylül Üniversitesi
SCF:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
THK:	Türk Hava Kurumu
IMF:	International Money Foundation (Dünya Bankası)
İİBF:	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
MP:	Millet Partisi
Ysp:	Yabancı Sermaye Payı
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
PTT	Posta Telefon Telgraf
DMO	Devlet Malzeme Ofisi
TPAO	Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri

ÖNSÖZ

İş adamı diye tabir ettiğimiz kişiler, tarih boyunca farklı isimler altında ait oldukları topluma hizmet eden, belli bir saygınlığa sahip olan, toplumun önde gelen kişileridir. Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreçte sınırlı bir alanda, belli kişiler ile basit ilişkiler kurmuş olmalarına rağmen, Sanayi Devrimi sonrasında, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte daha geniş bir ilişki ağına sahip olmuşlardır. Bu ağ içerisine bilim adamları, yöneticiler, politika, devlet ve hükümetler dahil olmuştur. Devlet ve onu yöneten hükümetler ile işletmeler ve onların sahibi olan iş adamları arasındaki ilişki Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar karşılıklı ilişki şeklinde süregelmiştir. Devletler yönettikleri toplumun ihtiyaçlarını belirleyip bu ihtiyaçların karşılanması için en az maliyetle çözüm üretmeye çalışırken, iş adamları da sahip oldukları işletmeler ile toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üreterek bir anlamda devletin yükünü hafifletmişlerdir. İş adamları ile hükümet arasında kurulan ortak menfaatlerin korunmasına yönelik ilişkide öncelik, halkın menfaatlerinin korunması olmalıdır. Ne zamanki halkın menfaatleri bir kenara bırakılarak şahsi menfaatler ön plana çıkarılır, orada usulsüzlük, yolsuzluk, hukuksuzluk ve halkın hakkını gasp etme vuku bulur.

Tarihe yön veren ana aktörün siyaset olduğu düşünüldüğünden olsa gerek, tarih kitapları yazılırken genellikle siyasi olaylar yürüngesinde bir anlatımın hakim olduğu dikkati çekmektedir. Biraz daha irdelediğimizde ise siyasete ve siyasî olaylara yön verenin, genellikle perde arkasında yer alan ama aslında başrol oyuncusu olan para ve o paraya sahip olan iş adamları olduğu gerçeğini görürüz. Bu gerçek hazırlamış olduğum çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Ülkemizde iş adamlarının var olma

ve kendini bulma sürecine baktığımızda, siyaseti gerçek anlamda etkiledikleri ve bir o kadar da siyasetten etkilendikleri dönemin başlangıcı, DP hükümetlerinin iktidarda olduğu yıllardır. Bu nedenle çalışmamızın esas konusunu DP döneminde iş adamları ve hükümetlerin birbirleri ile kurdukları ilişkiler oluşturmaktadır. Fakat ana konumuza geçmeden önce iş adamının tanımına, dünyada yaşanan değişimlere paralel olarak iş adamının değişen ve gelişen statüsüne, Osmanlı Devleti'nde iş adamı anlayışının nasıl olduğuna da kısaca değinilecektir. Ayrıca yerli sermayedar sınıfın oluşmaya başladığı, iş adamlarının ilk birikimlerini yaptığı tek parti dönemi ise devamında gelen DP döneminin daha iyi anlaşılabilmesi adına daha kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir.

İş adamı ve hükümet ilişkilerinin nasıl olduğunu araştırmak için özellikle DP dönemini seçmemin nedeni, bu dönemin pek çok yönüyle ele alınıp incelenmiş fakat iş adamları ile DP hükümetleri arasında ilişkiler bağlamında herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Konu ile ilgili bilgiler bazı iş adamlarının yazmış olduğu hatıratlarda geçen birkaç cümle ya da dönemin olaylarını anlatan kitaplardaki birkaç satırdan ibaret kalmıştır. Bu durum yapılan çalışmayı orijinal kılsa da hazırlanış aşamasında oldukça kapsamlı bir araştırma ve okuma safhasını da beraberinde getirmiştir.

Çalışmam esnasında kullandığım kaynaklar; devlet arşivlerinden edindiğim belgeler, meclis tutanakları, iş adamları, siyasetçi ya da gazetecilerin yazdığı hatıratlar, ulusal gazeteler, tarih ve iktisat ile ilgili dergiler ve kitaplardır. Daha çalışmanın ilk aşamasından başlayarak fikirleriyle, bilimsel bakış açısıyla, yapıcı ve öğretici eleştirileri ile bana rehberlik eden çok değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Emin Elmacı'ya şükranlarımı sunarım. Bilgisinin derinliği ve ufkunun genişliği ile daima kutupyıldızı olarak gördüğüm saygıdeğer hocam Dr. Mithat Atabay'a sonsuz desteklerinden dolayı minnettarım. Ayrıca çalışmalarım esnasında yardımlarını ve güzel dostluklarını benden esirgemeyen Beyazıt Kütüphanesi çalışanlarına, çayımı kahvemini masamdan eksik etmeyen canım annem Ayten Çoban'a, moral ve motivasyonumu yükselterek her zaman yanımda olan değerli kardeşlerim Ezgi ve Elif Gizem Çoban'a sonsuz teşekkür ederim.

Fatma Eylem ÇOBAN